

у различных аудиторий на протяжении веков). Размышления архиепископа Кентерберийского показывают непреходящую жизнеспособность этих риторических средств. Переосмысливая библейские образы, пересказывая священные повествования и используя этические и эмоциональные призывы, он демонстрирует, как риторическая сила сакральных текстов может решать насущные проблемы современности, от изменения климата до миграции, от социального раскола до экзистенциальных кризисов. Его риторическое участие иллюстрирует способность сакральных текстов оставаться живыми и динамичными, а не статичными и историческими, постоянно формируя моральное воображение и общественную идентичность. В конечном счете, в этой статье утверждается, что риторическое измерение религиозных текстов не случайно, а существенно для их функционирования. Современные размышления архиепископа подчеркивают эту истину, показывая, что риторика остается ключевым фактором сохранения авторитета и актуальности сакральных текстов в современном мире. В этом смысле риторика не только объясняет силу сакральных текстов в прошлом, но и обеспечивает их будущее значение в постоянно меняющемся культурном ландшафте.

REFERENCES

1. Barthes, R. (1977). *Image, music, text*. – New York: Hill and Wang. – 220 p.
2. Burke, K. (1969). *A rhetoric of motives*. Berkeley. – University of California Press. – 340 p.
3. Leith, S. (2012). *You talkin' to me? Rhetoric from Aristotle to Obama*. – London: Profile Books. – 296 p.
4. Perelman, C., & Olbrechts-Tyteca, L. (1969). *The new rhetoric: A treatise on argumentation*. – Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press. – 566 p.
5. Rowan, Williams. (2010). *Tokens of trust: An introduction to Christian belief*. – Louisville, KY: Westminster John Knox Press. – 159 p.
6. Welby, J. (2020). *Archbishop of Canterbury's Easter sermon*. Archbishop of Canterbury Official Website. Retrieved from <https://www.archbishopofcanterbury.org>

Məqalə tarixçəsi

Daxil olub 24.01.2026

Qəbul edilib 12.02.2026

Nəşrə tövsiyə edib *Sevinc Sadıxova*
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

<https://doi.org/10.30546/114578.2026.3015.237>

**MÜASİR TÜRK VƏ AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ
HƏRBI TERMINLƏRİ ƏKS ETDİRƏN LÜĞƏTLƏRLƏ BAĞLI
LEKSİKOQRAFİK TƏHLİL**

Mehriban Əbdürrəhimova

baş müəllim

Bakı Dövlət Universiteti

<https://ORCID.org/0009-0000-2290-2425>

abdurrahimovamehriban@gmail.com

Xülasə

Bu məqalədə müasir türk və Azərbaycan dillərində hərbi terminləri əks etdirən lüğətlərin leksikoqrafik xüsusiyyətləri təhlil olunur. Tədqiqatın əsas məqsədi hərbi terminologiyanın müxtəlif tip lüğətlərdə təqdim olunma prinsiplərini və struktur xüsusiyyətlərini müəyyən etməkdir. Məqalədə hərbi terminlərin izahlı, ikidilli və tematik lüğətlərdə verilmə üsulları, baş sözlərin təqdimatı, törəmə formaların göstərilməsi, sabit birləşmələrin və abreviaturaların izahı araşdırılır. Eyni zamanda əlifba-yuva sistemi, tematik qruplaşdırma və normativlik prinsipi kimi leksikoqrafik üsulların tətbiqi təhlil edilir. Araşdırma göstərir ki, hərbi lüğətlər terminlərin standartlaşdırılması, təlim prosesinin dəstəklənməsi, terminoloji vahidliyin qorunması və beynəlxalq terminoloji uyğunluğun təmin olunması baxımından mühüm rol oynayır. Nəticə etibarilə, hərbi leksikoqrafiya terminoloji sistemin inkişafına və hərbi dilin elmi əsaslarla tənzimlənməsinə xidmət edir.

Açar sözlər: hərbi leksikoqrafiya, terminoloji lüğət, normativlik, ikidilli lüğət, tematik qruplaşdırma, abreviatura, terminoloji vahidlik.

**LEXICOGRAPHIC ANALYSIS OF DICTIONARIES REFLECTING
MILITARY TERMS IN MODERN TURKISH AND AZERBAIJANI
LANGUAGES**

Mehriban Abdurrahimova

Baku State University

Abstract

This article analyzes the lexicographic characteristics of dictionaries that reflect military terminology in modern Turkish and Azerbaijani. The study aims

to identify how military terms are structured, described, and organized in explanatory and bilingual dictionaries. Particular attention is given to the presentation of headwords, derivative forms, stable expressions and abbreviations that appear in military lexicographic sources. The article also discusses the application of thematic classification, the alphabet-nest system, and normative principles in dictionary compilation. The analysis demonstrates that military dictionaries perform important functions beyond simple definitions. They support terminological standardization, improve translation accuracy, facilitate professional training, and strengthen coordination in multilingual military environments. As a result, military lexicography becomes a key instrument for maintaining terminological consistency and developing military vocabulary in both languages.

Key words: military lexicography, terminological dictionary, standardization, bilingual dictionary, thematic classification, abbreviations, terminological consistency.

ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СЛОВАРЕЙ, ОТРАЖАЮЩИХ ВОЕННУЮ ЛЕКСИКУ В СОВРЕМЕННЫХ ТУРЕЦКОМ И АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКАХ

Мехрибан Абдурахимова

Бакинский государственный университет

Резюме

В статье рассматриваются лексикографические особенности словарей, отражающих военную терминологию современного турецкого и азербайджанского языков. Основное внимание уделяется принципам представления и систематизации военных терминов в толковых и двуязычных словарях. Анализируются способы подачи заглавных слов, производных форм, устойчивых словосочетаний и сокращений, а также методы тематической группировки и алфавитно-гнездовой организации словарных статей. Показано, что военные словари выполняют не только справочную функцию, но и обеспечивают терминологическую норму, точность перевода и единообразие профессионального языка. Они играют важную роль в подготовке военных специалистов и в международном взаимодействии. Таким образом, лексикографическое описание военной терминологии способствует систематизации и развитию военной лексики в

турецком и азербайджанском языках.

Ключевые слова: военная лексикография, терминологический словарь, нормативность, двуязычный словарь, тематическая группировка, сокращения, терминологическое единство.

Giriş/Introduction

Həm Türkiyədə, həm də Azərbaycanada lüğətçilik işi əsas etibarilə iki aspektdə görülür: 1) leksikoqrafiyanın nəzəri əsasları öyrənilir; leksikoqrafiyanın praktik işləri görülür (müxtəlif sahələrə aid, o cümlədən hərbi sahəyə aid lüğətləri yaradılır və s.). Lüğət dilin zənginliyini əsaslandıran, onun söz xəzinəsini qoruyan, hamının ondan istifadə edə bilməsi üçün girişi açıq saxlayan böyük bir əsərdir. Lüğətlər və ümumilikdə lüğətçilik işi (leksikoqrafiya) hərbi terminologiyanın formalaşması, sistemləşdirilməsi və davamlı inkişafı baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır. Bu əhəmiyyət təkcə dilçilik müstəvisində deyil, eyni zamanda idarəetmə, təlim, təhlükəsizlik və doktrinal vahidlik səviyyəsində özünü göstərir.

Lüğətlər, ilk növbədə, terminoloji vahidliyin və normativliyin müəyyən olunmasını təmin edir. Məlumdur ki, hərbi sahədə eyni anlayışın müxtəlif adlarla işlədilməsi əməliyyat riski yarada bilər. Lüğətlər isə terminlərin rəsmi və normativ formalarını müəyyənləşdirir, sinonim və paralel variantları sistemləşdirir, hansı terminlərin üstün və qəbul edilən olduğunu göstərir. Bütün bunlar, əmrlərdə, təlimatlarda və doktrinal sənədlərdə birmənalılıq yaradır.

Hərbi lüğətlərin dil və terminologiya inkişafındakı rolu. Yeni hərbi anlayışların sistemli şəkildə dilə daxil edilməsində də lüğətlərin müstəsna rolu vardır. Məlum olduğu kimi, müasir hərbi texnologiyalarla bağlı anlayışlar sürətlə artır. Lüğətçilik işi isə yeni terminlərin tərcüməsini, kalkalaşdırılmasını və ya alınmasını elmi əsaslarla tənzimləyir, təsadüfi və qeyri-dəqiq termin istifadəsinin qarşısını alır, terminlərin dilin fonetik və morfoloji normalarına uyğunluğunu təmin edir. Beləliklə, hərbi terminologiya xaotik deyil, idarə olunan şəkildə inkişaf edir.

Hərbi sahədə təlim və kadr hazırlığı baxımından da lüğətlərin rolunu xüsusi vurğulamaq istərdik. Hərbi akademiyalar və təlim mərkəzləri üçün terminoloji lüğətlər kursant və zabitlərin vahid terminoloji bazada yetişdirilməsini təmin edir, terminlərin mənasının düzgün mənimsənilməsinə kömək göstərir, praktiki və nəzəri biliklər arasında əlaqə yaradır. Bu, xüsusilə çoxmillətli və birgə əməliyyatlarda mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Hərbi lüğətlər çox vaxt tərcümə və beynəlxalq əməkdaşlıq üçün baza rolunu da oynayır. Çünki onlar çox vaxt ikidilli və çoxdilli formada hazırlanır, NATO, BMT və digər beynəlxalq strukturların terminləri ilə ekvivalentliyi göstərir, rəsmi sənədlərin, əməliyyat planlarının və təlim materiallarının düzgün tərcüməsinə zəmin yaradır, bütün bunlar da yanlış tərcümədən doğan strateji riskləri minimuma endirir.

Milli hərbi dilin və terminoloji suverenliyin qorunmasında da lüğətlərin çox böyük əhəmiyyəti vardır. Lüğətçilik işi milli hərbi diskursun formalaşmasında mühüm rol oynayır. Bura birbaşa alınmaların yerinə milli qarşılıqların təklif olunması, kalkaların və termin yaradıcılığının təşviqi, milli hərbi düşüncənin dil vasitəsilə möhkəmləndirilməsi daxildir ki, bu baxımdan lüğətlər terminoloji təhlükəsizlik aləti kimi çıxış edir. *“Tarixi davamlılıq və terminoloji yaddaş məsələsi də burada çox mühüm məqamdır. Belə ki, hərbi terminlər zamanla dəyişə, yenilənə və ya arxaikləşə bilər. Lüğətlər isə terminlərin tarixi inkişafını sənədləşdirir, köhnə və yeni terminlər arasında əlaqəni göstərir, hərbi terminoloji yaddaşı qoruyur. Bu, hərbi dilin təkamülünü izləməyə, onu düzgün istiqamətləndirməyə imkan verir”* [Денисов, 1976:11].

Sözügədən lüğətdə hərbi söz birləşmələrinin (askerlik görevi, askerlik ödevi, asker çıxarma, asker millet və s.) təqdim üsulunun seçilməsi mikrokompozisiyanın ayrıca bir problemidir. Bu, bir tərəfdən hərbi terminologiyada söz birləşmələrinin rolunun və xüsusi çəkisinin artmasına, onlara müstəqil vahid kimi baxılmasına və onların lüğətdə ayrıca məqalə kimi verilməsinə zəmin yaradır, digər tərəfdən isə qrup və ya yarımqrupların yaranmasına, birləşmələr arasında sözdüzəldici və mənə əlaqələrini göstərməyə imkan verir. Bunu aşağıdakı şəkildə göstərə bilərik:

1) Sözü hansı dilə aid olması və daşdığı mənalar verilir. Terminoloji vahidin leksik mənaları nümunələrlə göstərilir. Terminin semantikasi binar (ikili) keyfiyyətə malikdir. İkili xüsusiyyət həmin vahidin həm anlayış, həm də dil mənasıdır. Anlayış mənasını dil mənası ilə işarə etsək və bu iki mənənin termində cəmlənməsinə görə müxtəlif variantları meydana gəlir. Birinci mənə ümumişlək mənədir (məs.: ata oğluna əmr etdi). Anlayış və dil mənalarının uyğun gəlməməsi leksik vahidin həm termin, həm də adi söz kimi işlənməsini göstərir (hərbi əmr: zabit əsgərə əmr etdi) Lüğət məqaləsinin sonunda əsas sözlərin mənaları sabit birləşmələr içərisində izah edilir.

2) Beləliklə, baş sözə (asker/əsgər) aid izahat lüğət məqaləsində əks olunur. Baş sözlər lüğət məqaləsində aşağıdakı kimi şərh olunur: əvvəlcə baş

sözün (asker/əsgər) əsas mənası, sonra onun digər mənalari verilir. Deməli, əsas sözə verilən bütün izah və digər materiallar lüğət məqaləsinə aid olur: *asker* (ər.asker). 1. *Erden marşale kadar orduda görevli bulunan herkes.* 2. *Askerlik görevi ve ya ödevi: Askere gitmek. Askerden dönmek. Askere alınmak.* 3. *Ordunun yalnız er rütbesinde olan bölümü.* 4. *Topluluk düzenine saygısı olan, disiplinli: Asker adam.* 5. *Yurdun korunması yolunda iyi dövüşmesini başarmak: Asker millet. Asker çıkarmak 1) (bir devlet) belli kanunlara bağlı olarak asker toplamak; 2) çıkarma. Asker çıkarma gibi disiplinli, düzgün. Asker kaçağı askerlik ödevini yapmamak için asker ocağından ayrılan ve ya oraya gitmekten kaçan kimise. Asker ocağı askerlik ödevinin yapıldığı kaşla, ordugâh, tahkimi bölge, gemi, tersane gibi hizmet yerlerine verilen ad.- asker olmak askerlik ödevine başlamak. Asker tayını erlere verilen azık. Askere çağrılmak- askerlik ödevini yapmak için şubece istenmek. Askere alınmak- askerlik ödevini yapmak için er eğitim merkezine gönderilmek, Askere gitmek -askerlik ödevini yapmak için orduya katılmak.* Sonra lüğət məqaləsində “asker” sözünün törəmələri və onların mənalari əks olunur: *askerce; askere yakışır biçimde; Askerce bir selam verdi* və s.

Askeri. Askeri askerlikle ilgili, askere özgü. Askeri inzibat askeri birlikler arasında düzeni, disiplini, kanunları yürütmekle görevli sınıf ve bu sınıftan olan asker. Askerileşmek. Bir yer askerlikle ilişkili duruma gelmek, askerlik niteliği kazanmak, askerileştirmek, asker yönetimine geçirmek; (bir şeye) askerlik niteliği kazandırmak.

Askerlik. Asker olma durumu; askerlik ödevi, ordu hizmeti. “...askerlik hizmetini yapmamış olanlar...millet vekili seçilemezler.”- Anayasa. Askerlik dairesi yurttaşları askere alma işleriyle görevli olan askerlik şubelerinin bağlı buldukları bölge dairesi [Türkçe sözlük, 1988:93].

İkidilli hərbi lüğətlər və terminoloji standartlaşdırma. İkidilli lüğətlərdə: Burada hərbi terminlərin verilməsində əlifba-yuva sistemindən istifadə olunur. Türk dilinə məxsus sözdən sonra onun Azərbaycan dilindəki qarşılığı verilir. Tərcümə olunan vahiddən sonra mürəkkəb quruluşlu sözlər gəlir. Baş söz mürəkkəb sözlərin tərkibində təkrar edilmir, təkrarın yerində şərti işarədən (tilda) istifadə olunur. Tildalar bir-birini əvəz edir. Məs.: *Galebe/qələbə*; tilda işarəsi *çalmak/çalmaq*; tilda işarəsi *etmək/etmək*. Bundan sonra əlifba üsulu ilə “galebe” (qələbə) sözlərinin düzəltmə formaları işlənir: *Galibiyət/qalibiyət* – kazanmaq/qazanmaq; *Galip/qalib* – gəlmək/gəlmək; *Galiplik/qaliblik*

Belə tərtibat işində müxtəlif sistemlər tətbiq olunur. Əlifba sırası ilə düzülüş formal prinsiplərin ən dəbdə olanıdır. Qruplaşdırma prinsipi də morfoloji-sintaktik əlamətlərinə əsasən sistemləşdirilir. “Yuva” prinsipi hərbi vahidlərin sözdüzəldici və semantik paradigmalarını bir yerə yığmağa və konkret ifadə etməyə imkan verir. Həmin prinsipdən istifadə zamanı terminlərin ümumi semantik əsası üzə çıxarılır, anlayış və məfhumların qarşılıqlı əlaqəsi daha dəqiq izlənilir və bəzən etimoloji xüsusiyyətlər də aydın müşahidə olunur. Amma bu prinsipin nöqsanları da mövcuddur. Həmin prinsip lüğətdən istifadə qaydasını çətinləşdirir, lazım olan hərbi termini tapmaq üçün çox vaxt tələb edir. Belə olan halda lüğət məqaləsinin həcmi böyüyür və əlifba sırası pozulur. Məs.: *Liman – liman, limanı abluka etmək; Aktarma limanı (liman əvəzinə tilda işarəsi qoyulur); Asker – əsgər \ döyüşçü; Boşaltma – (asker çıxarma); Harbi – hərbi (əsgəri) qatar*. Bu tipdə xeyli miqdarda nümunələr göstərə bilərik [Турецко-русский военный словарь, 1968].

Beləliklə, göründüyü kimi, hərbi terminləri lüğətlər üçün seçərkən 3 əsas prinsip fərqləndirilir: normativlik, ciddi sinxronluq və müəyyən məqsədə - yönəlmə.

İkidilli-izahlı hərbi terminlər lüğətində terminin fonetik cəhətdən fərqli formaları böyük mötərizə içərisində (*tc. Takje*. Qısaltılmasından sonra verilir. Məs.: “*fading (tc, həmçinin. Feding, feyding)*” [Турецко-русский военный словарь, 1968].

1920-ci illərdə hərbi lüğətlərdən alınma sözlərin təmizlənməsi ilə bağlı qərar qəbul olunur. Alınma sözlərin əvəzinə türk ekvivalentlərindən istifadə olunması məsələsi qaldırılır. Yeni hərbi leksika formalaşır. Əvvəllər türk dilinin lüğətlərində 30 faiz ərəb-fars alınmaları funksionallaşaraq müstəqil yarım sistem təşkil edirdi, bunlar türk dilinin fonoloji qanunlarına uyğun deyildi. Osmanlı dövründə hərbi leksika 80-90 faiz təşkil edirdi.

Qloballaşma prosesi texniki hərbi terminlərin ingilis dilindən gəldiyini sübut edir. XXI əsrdə türk dilinin inkişafı nəticəsində lüğətlərdə hərbi mövzu geniş əhatə olunur. Yeni texnologiya, yeni tip silah adları, yeni tip hərəkətverici və təkanverici qüvvə, mexanizm (motor, mühərrik və s.) formalaşır və bunlar türk dilinin yeni hərbi leksikasında üzə çıxır. Bunlar öz növbəsində hərbi lüğətlərdə öz əksini taparaq təsbit olunur. Böyük rusca-türkcə, türkcə-rusca hərbi lüğətdə XXI əsrin türk hərbi terminologiyası verilmişdir.

Türkiyə Respublikasının silahlı qüvvələrinin strukturunu əks etdirən lüğət məqalələrində məzmun baxımından hərbi qüvvələrin kompleks formaları, qoşun